

Өмір КӘРІПҰЛЫ

ӨЕРІЛЕР МЕН ПЕРІЛЕР

2 551 512 188

О Т Ы Р А Р К І Т А П Х А Н А С Ы

Өмір КӘРІПҰЛЫ

ӨЕРІЛЕР МЕН
ПЕРІЛЕР

повестер мен әңгімелер

Астана
2004

821.572.122-3

ББК 84 қаз 7-4

К 25

Қазақстан Республикасы
Ақпарат министрлігінің
бағдарламасы бойынша шығарылды

Кәріпұлы Өмір
К 25 Серілер мен перілер: Повестер мен әңгімелер. — Астана:
Фолиант, 2004. — 384 б.

ISBN 9965-619-77-8

Өмір Кәріпұлының бұл жинағына соңғы кездері жазылған повестері мен әңгімелері еніп отыр. Әр дәуірде өмір сүрген түрлі адамдардың тағдыры арқау болатын бұл шығармалардың сюжеттері қызықты, баяндалуы ерекше.

Жалпы оқырман қауымға арналады.

К $\frac{472250201}{00(05)-04}$ 04

ББК 84 қаз 7-4

ISBN 9965-619-77-8

© Кәріпұлы Ө., 2004

© «Фолиант» баспасы, 2004

Повестер

Саятшы

- I -

Қарашілік — бұйығы қыстау. Таудың қысаң қолтығын қуалай өскен шілікті тоғай мейлінше қою. Бойшаң қыздың тоқ бұрымындай шұбатыла созылып барып кілт үзіледі. Тал жиегіндегі тас қоралы екі үйдің біреуі Кәдіш молланікі. Оған таяу Ысқақтар тұрады. Саятшының үй-қорасы биік шоқыға таман. Қораға тіркес үйдің терезелері құбылаға қараған. Түстікті мегзеген сыртқы қақпа үлкен. Қанатын жая ашылғанда түйелі шана емін-еркін кіріп шыға береді. Кіре берісте сол қол жақта шағын шошала, оған тұспа-тұс қоржын үйдің есігі. Қарағайдан қиюластырған оюлы есік шебер қолдан шыққандығын байқатып жеңіл ашылып, жеңіл жабылады. Қазақы тұрмысқа қолайлы қоржынның екі басы тәрізденген бөлменің біреуі — қонақжай, екіншісі — отағасының құттыханасы. Кіреберісте қазандық. Тоқсыра қалаған сары қидың қызуына бусанған шұнақ құлақ қара қазан тоқтық белгісін танытып қақпағынан бу атады. Терезелердің кәсегі қиюлы, өйнектері жақында ғана ұстасқан қабыршық мұздай мөп-мөлдір. Сырттағы шуақ ішке емін-еркін төгіледі. Іргелес түкпір бөлменің есігі сыртта.

Бұған кіріп шығатындар сараң, тек Жамалекең ғана бас сұғады. Қыздырманың күлін алып, күніне бір мезгіл от жағу — дағдылы машығы. Мұндағы жасау жұпыны, қыз жасауындай әлемішті емес, салт жігіттің жатын орнындай жинақы. Төрге түрі айшықты текемет, оюлы сырмақ жайылған. Ағаш төсекте көрпе, жастық жиюлы. Қанаты кең, дөңгелек үстелге шашақты жібек дастарқан жабылған. Бір қабырғаны ине-жіптен жаңа шыққан шым тұскиіз алып тұр. Тұс киізге жағалай ақынның әр кездегі киген киімдері ілінген. Бұрышта талдан иілген тербелмелі бесік. Сәкенін бөлеген бесігін Жамал жабдығын шығармай қастерлеп ұстайды.

Қабырғаға шағындау тықыр кілем ілінген. Кілемнің қақ ортасына Сәкеннің қолдан салынған үлкен портреті жапсырылған. Жамалекең мұнда кірген сайын баласының қияпатты суретіне ұзақ тесіліп іштегі сағынышын аздап тарқатқандай болады. «О, ботам сол, жарығым сол!»...

Ал бұл кезде саятшы түкпірдегі құсханада отырады. Сейфолла мен қырандар арасында көлденең көзге түсініксіз «әңгіме» басталады. Кәнігі құсбегі бірінші кезекте назарын Қарашорға салады. Биікше кеспекке қонақтаған қияңқы қыран иесінің даусын шалысымен-ақ пыштақтайды. Өзегі талған ашқарақ бүркітінің ахуалын біле қалған саятшы жемаяқты құсының алдына тосады. Бөртпені апаш-құпаш қылып аш өзегін жұбатқан соң қияңқы қыран сабасына түсіп жайланады. Бірер саңғытып ішін босатып алады да, үрпиңкі желке жүнін жатқыза қос шалғылығын сергек қомдап, иесінің жағымды үніне саңлақтана құлағын тосады. «Қарашор қапа болма, жарқыным. Бүгін күн жайсыз. Бұрқақтау. Алаңсыз тыныға бер», — деп дағдылы әдетімен құсын қызулы жұмсақ алақанымен ұзақ сипады. Бабын таптыра қоймайтын кінәмшіл Қарашор еркелеткенді бек ұнатады. Сол әдетіне сыралғы иесі оны әр кез сылап сипаудан жалықпайды. Шалғылығы мен пышақтарының ара жігін аша тарамдап, әр қауырсынының түбіне саусақ жүгіртеді. Аялы алақанның жылылығына сергіген саңлақ қыран томаға тұмшалаған тұмсығын иесінің ашыңқы омырауына үйкеп қылықты еркелей бастайды. Сонда сұңғыла құсбегі: «Болды, болды енді, жетер, сенен де зорғылар отыр ғой өне» — деп төзімді сары құсына жақындайды.

Сарыбалапан қорғасындай салмақты, бір тоға тұнжыр кейпінен айнымайды. Шыдам-төзімнің қорытпасынан мүсінделгендей тұғырда тас түйін мығым отыр.

Сарыбалапан сыбағасын асықпай шоқып бапшен қылғыды. Саятшының назары енді ителгіге түсті. Бұрышта ырғаққа қонақтаған қоңыр шұбар құс дүр-дүр сілкініп алды да, иесіне ұмсына қылғынып жем тіледі. Сейфекең сырттан қаудыр ұстай кірді. Қатып семген қаздың нобайын көргенде ителгі шыдай алмай ысылдап жіберді. Қаудырға шандыған жайпақ ыдыстағы қызылды тез-тез шоқып лезде тауысты.

Ителгі — төзімді, қолға ұстауға көмпіс. Сол себепті де саятшы сұңқар тектес құстардың ішінде осы тұқымына бейіл.

Шабытты қаршығаға не жетісін, ескі аңыздарда қарғыс алған дейді бірақ. Содан да уайымшыл келеді шетінен. Көбінесе қолға ұстауға көндікпей өліп қала береді. Әйтпесе шақарлығында, қайтпас қайсар қанды балақтығында қапы жоқ-ау. Зар күйіне келгенде шамасына қарамай қоянға түседі. Сейфекең сан қанды көзді өткерді қолынан, қызығын да, шыжығын да көрді, бірақ бабын таптыра қоймайды. Сонысы үшін ғой, әйтпесе суы қайтпас кездіктей лыпыған шап етпе шабытты қаршығаның жөні бөлек-ау шіркін!

Ителгі — нағыз қолбала. Қысы жазы шабытынан бір танбай, шеңгелін қандауға көп бап тілемейді. Әрі балаларға ермек. Балалар дегеннен шығады, құс салуға екінің бірі төзбейді. Айрықша ыждаһаттылықты, жалықпайтын еңбекқорлықты, көмшістікті қажет ететін құсбегілік атадан балаға мирас боп, жібі үзілмей келе жатқанымен, нағыз. сарабал саятшылық ілуде біреуге қонады. Құрғақ әуестік, әсіре желік пен қомағай пайдакүнемдік құс иесіне абырой әпермейді.

Сейфолла әкесін білмейді. Қызу қанды от жүректі сері Оспан жиырмадан аса бере терекше опырылған. Төтеннен киліккен ажал ай-шайға қаратпай о дүниеге ала жөнелген. Әкесі өлгенде бұл үш-ақ жаста-тын. Шешесі еміс-еміс есінде қалыпты. Боталап жылай беретін. Сірә, сол көл боп аққан көз жасына тұншығып өлсе керек. Абысын-ажынның күңкілінен ұққаны — марқұм анасы өмеңгерліктің қысымына шыдамаған. Артына қос жетімі Сейфолла мен Шәрбанын қалдырып, күйеуінің соңынан ала-сала ол да кеткен. Шырылдаған қос балапанды қанатының астына алған әкесінің туған ағасы Мақажан болатын. Ол мыңды айдаған бай, аузына дүйім жұртты қаратқан тілмар еді. Інісінен қалған жалғызды тұмсықтыға шоқыттырмай, қанаттыға қақтырмай еркін өсірді. Десе де шер көкірек Сейфолла қағажуды көп көрді. Тайқұлындай тебіскен құрбыларымен шекісіп қалғанда, көзі боталап жасқа толып кететін. Сонда ол мұңшыл жүрегіннің дүрсіліне құлағын тосып, өзімен өзі сырласар еді. Қиялын қаузап тауысқан соң, тау-тасты кезіп кететін. Оңашалық оны табиғат бесігінде тербегендей әсерге бөлеп, көңіл хошын арттырады. Ордың ит азу ақыр-шақыр шыңына көзін сулап алған соң, Абаның қожыр тасты қожалақ кейпіне назарын жүгіртеді. Бала көңілі осы арада екіге жарылады. Тау екеш тауларда бірдейлік жоқ. Қоржынның екі басындай егіз тау

бір-біріне мүлде ұқсамайды. Өзендер де әр қилы, ордың сай-саласышан бастау алатын Жаманның тасығаны арсы-гүрсі. Екпінімен өгіз ағызардай арындап-арындап алады да, жаз ортасына қарай жуасиды. Есен өзенінің мінезі бір қилы, баяу ағады да жатады. Қамсақты әйдіңгір қара суларында қаз, үйрегі жетерлік Құстың көптігі соншалық — әуелеп ұшқанда күн көзін көлегейлеп көрсетпей тастайды. Нұра да өзгеше мінезді. Кең көсілген арнасын жиектей жайыла қонған ауылдардың салтанаты өзгеше. Күнде той, күнде думан. Тай жарыс, құнан жарыс, тақым тартыс. Көкпар боса-болмаса. Одан қалды, ителгі мен қаршығаға құс ілдіреді кәнігі саятшылар. Кешкі желді бетке алған мыңдаған тұяқтың соңынан ілесіп жылқы күзетіне шыққан бозбалалар ауылда қалып бара жатқан бой жеткендерге наз тастап:

— Жеткенде жылқым жүзге қуанамын,

Еңкейіп шыны аяқпен су аламын.

Түскенде сен есіме сүйген қалқам,

Қолында асасы жоқ дуанамын, — деп ат үстінде теңселе ырғалып, «Жылқышының қоңыр әніне» басады. Осы көріністі үй сыртында бағып тұрған бала Сейфолла қолдаулап қалған тайына жүгіреді.

— Әй, Сейпеш, қайда барасың?

— Жылқы күзетіне.

— Саған әлі ертерек күзетке шығу.

Меселі түскен бала бұртиып үйге кірмей қояды. Мақажанның бәйбішесі Құндыз аңғарғыш аналық пейілмен: — Әй, қайсысың Сейпешке ұрысқан? — деп балаларын тықсырады.

— Жылқы күзетіне жібермейсің дейді, — жігіт ағасы Битабар ақтала бастайды. — Балаңыз ұрыншақ, құс салғандармен ілесіп, қолын қаршығаға шоқыттырып әлі жүр жазылмай. Қайда той болса содан табылады, балаға не керек той!

— Қой, әрмен! — деп шешесі Битабарды сөйлетпей тастайды. — Менің құлыным бозбала емес пе. Бозбаланың алаңқұлаңы жақсы. Түбі осы сары тентектен бірдеңе шығады. Ортаншыға, әкесіне тартқан. Уыт бар өзінде. Қақпандар бетінен!

Бала Сейфолла шеше қамқорлығына кәдімгідей-ақ марқаяды. Мақажан көкесіне шағынбай-ақ қойсын. Мұны жылқы күзетіне жібермей қалған Битабар ағасын апасы біраз

сілкілеген жоқ па? Құндыз бәйбіше оны айналып толғанып бәйек болады. Қабындай қоймаған өкпесі апасының жұп-жұмсақ алақанының табына шыдамай еріп кетеді. Өтірік ұйықтаған боп жатады да, ымырт жабылысымен ауылдың сыртындағы қыз ойнаққа барады. Алтыбақанды қоршаған қыз-бозбала таң атқанша сауық құрады. Қашан ұйқы жеңгенше жүргені сол маңда. Жай жүрмейді, ән үйренеді өнерпаз жастардан. Келесі күнгі ермегі Битабар ағасының құсханасынан басталады. Ас үйге іргелес тігілген қоңырқай үй сырт көзге елеусіз көрінгенімен іші базарлы. Құстың әр түрі бар онда. Көзі шоқша жайнаған қос қаршыға мұны көргенде шабыттана қылғынады. Бір бұрышта уытын қарашығынан байқатып қоңыр жағал ителгі қомданады. Ауық-ауық сілкініп қойып құс патшасы бүркіт отырады томартұғырда.

— Ата, неге сілкіне береді? — деп ол құсбегі қартты сөзге тартады.

— Түлейтін дер шағы. Бой жүнін тастағанша өстеді, — деп қарт құсбегі сақалын тарамдайды.

Осы кезде ішке Битабар ағасы кірген. Қияпатты сұлу жүзді құсбегіге жете амандасып, хал-жағдайын сұрап жатыр. Тәрізі ауыл ағасы қаршығаға құс ілдірмек сыңайда. Мырзаның қырпын аңдаған құсбегі: — Бүгін күн жайсыз. Құс желдеп кетуі кәдік, — деп Битабардың алдын орады.

Мырза қартты қоштады да, төсектің шетіне жайғасты. Екеуі бір-бірінен шақша ауысты.

— Көңілің хош екен, мырзам, — деп шүңірек көз ақсұр шал шырт түкірінді. — Насыбайды өзің үгемісің, жоқ...

— Әрине ғой, — деп Битабар ақ сарғыш өңіне жарасқан жебелі мұртын ширатты. — Әкей қатал адам. Балаларын жас күнінен қаракет етуге баулып, бәрімізді мүлде көнтабан қылып тастаған. Атқосшы ертпеймін әлі күнге. Атымды өзім ерттеп мінем. Қысы-жазы жылқының соңына салып қоятын. Кейін құтылдым.

— Балапандарын баулыған қыран тәрізді екен-ау, Мақаң, — деп шал мағұрлана теткіді. — Мен бейбақ жетім өстім, жетімдіктен өткен қорлық жоқ, көрдік қой сан қоқайды.

Сейфолла біраз құстарды қызықтаған соң әңгімеге құлақ тосты. Бала ұғымына ауыр хикаят сиыр құйымшықтана келіп саятшылыққа кеп тірелген. Божан жігіт күнінде хан Кененің жылқысын баққан ғой. Жылқы күзетінде жүргенде қырғыз-

дар мұны соққыға жығып, жылқымен қоса байлап әкетеді. Содан Божекең қырғыздың беделді мырзасының қарамағына ілігеді де, төрт-бес жыл жат өлкеде саяқ жүреді. Жай жүрмей, бауырлас халықтың күн көріс кәсібі құсбегіліктің қыр-сырына қанығады.

— Мені иемденген мырза атақты құсбегінің немересі екен. Қыранның небір алғыры Қырғыз Алатауын мекендейтін көрінеді ғой. Мырза маған құсханасын күзеттірді. Сеніміне кіріп алған соң салбуырынға шығып, бірге аң ауластым шоң мырзамен. Қырғыздар бүркіт десе тіке үстіне түседі.

— Кәп қой шетінен! Дебеге орап жұмыртқаны қолтығына ұстап, балапан шығаратынын қайтерсің.

— Ата, дебе деген не нәрсе? — деп бала Сейфолла көлденеңнен қояды сұрақты.

— Мақта ғой, мақта. Қыран баптауға келгенде шоң ағайындардан оза алмаймыз. Солардан алған тәлім ғой менікі, — деп Божан кәрия күміс сақалын салалы саусақтарымен тарамдай түседі. — Қарап отырғанша әңгіме болсын, бір жолы Бошантай мырзамен ілесіп іргелес ауылға бардым. Менің мырзам тұғырдағы бүркітті көріп жіберіп: — Қырандығында қапы жоқ, мырза, көңіліңе келмесін, бұл деген нағыз ақшегірдің тұқымы. Уайымшыл келеді шетінен. Балақ бауын сыпырып жібере сал, — демесі бар ма! Үй иесі жатып кеп шамырқансын. «Таутекеге түсетін бүркітке азаттық бер дегенің көре алмағаның ба?!»

— Мейлі, өзің біл, ақ бүркіттің тілеуі жаман деуші еді үлкендер, — деп Бошантай мырза мойнын ішіне алып құнысып қалды. Сол жылдың күзінде әлгі ауылға шешек араласып, ақ бүркіт иесіз байлауда қалды.

— «Бүркіттің байлауда қалсын» деген қарғыстың ең жамааны екені-ау, — деп Битабар басын шайқады.

— Мырза, сенің құсыңның тілеуі дұрыс, қарашы әне, тоқтыққа басып сылануын. Адамның да, құстың да кербезі жақсы. Кербездік тектілік белгісі, — деп Божан құсбегі жас жігіттің көңілін орнықтыра түсті. — Ертең алла қаласа, қос қаршығаның өнерін тамашалаймыз. Кісі қара аздау болсын. Балалар хабарланбасын. Қара-құрадан құс үріккіш келеді. Желдеп кетіп жүрер.

— Құп, Божеке. Сейпешті ертеміз ғой, — деп Битабар інісінің арқасынан қақты.

— Оған сөз бар ма, — деп қарт Сейпешке назарын тіктеді,
— Түбінде осыдан бірдеңе шығады, көзінде от бар.

— Алысқа ұзамаймыз ба? — деп өтілді Битабар.

— Ауыл арасы жетеді, қамсақты қарасуларды сүземіз, —
деп Божекең етегін қағынды.

Ертеңгі қарбалас алакеуімнен басталған. Мал өрмеген,
жылқы суға құламаған таңғы тыншу — нағыз алаңсыз кез.
Сейпеш тайға жарбиып мініп алды. Көңілінде шалқыма мақ-
таныш бар. Өзге балалар бұл қызықтан махрұм, сүтке тойған
күшікше пыс-пыс ұйқыда.

Құс салушылар ауыл сыртындағы әйдіңгер қарасуға бет
алды. Дүр көтерілген қаз, үйректің қанат суылы таңғы ты-
мық ауаны дар-дар айырып жіберердей құлаққа қатты соқ-
ты. Сөйткенше құстарға қаршыға араласты. Лақтырған тас-
тай құдиган бөкене жыртқыш ат басындай қазды теуіп тү-
сіргенде, бала Сейфоллада ес қалмады. Тайын борбайлап со-
лай қарай ұра кеп жөнелді. Бұлар кеп жеткенше көк қаршыға
ата қаздың дал-далын шығарып, жылы-жұмсағына тұмсы-
ғын қандап үлгерді.

Сол күні қос қаршыға алма кезек құс іліп, олар қаз бен
үйрекке қоржындарын сықап қайтты. Мол олжа араларын-
дағы ең жасы Сейпешке тиесілі-тін. Құндыз бәйбіше балала-
рының тоқым қағарын жасап ауыл-аймаққа құс етінен дәм
татырды. Сапырылған сары қымызға қанып, сүр аралас ет
жеген үлкен-кіші қолы ашық бәйбішенің от басына жақсы
тілек арнап тарасқан.

Одан бері де талай таң атып, талай рет күн шықты. Сан
мәрте ай жаңарып, ондаған мезгіл ауысты. Елгезек тіл алғыш
Сейпеш тез қунап шынығып ширай түскен. Көңілге мұң
үйірген жетімдік Сейфолланы сезімталдыққа бейімдеп, ал-
ғыр да, сергек боп өсуіне ықпал етті. Бірақ жетім көкіректе
қайтсе де сыз қалады екен. Жүректі қармаған сыз оңайлық-
пен шықсын ба, бұзатардан тепкі көрмесе де, шеккі көргенде
үйретілген тай құсап жүні жығылып жуасып қалады.

Сонда ол өзі қолдан жонған домбырамен мұңдасар еді.
Сауатсыздау шертіс келе-келе есілген ерке дыбысқа ұласып,
жас домбырашы майда тартысқа бой ұрады. Сайдалы Сары
— Тоқаның «Наз — қосбасарын» өрбітеді. Қыздарбектің
«Сылқым қызын» да тәп-тәуір шертеді. Той-томалақта қоңыр-
латып өн созады. Көзі отты, тұлғасы келісті өнерлі сері жігіт

қызды ауылды төңіректеп, бозбалашылықты да бір кісідей атқарды. Қалың беріп қыз айттыру ғұрпы Сейфолманың да алдынан шығып еді. Пешенесіне Алсай Тшембайдың Жамалы бұйырған. Сұңғақ бойлы шыбықтай бұралған ол қара торының әдемісі. Сүмбіл шашы балтырын соғып, саздауға біткен қайыңдай солқылдаған бұла қалыңдықтың тал бойында бір міні жоқ. Күрек тістері қасқиып күлгенде, ұялы көзінен нұр шашырайды. Жымиысы қандай бәрінен де. Орнықты, байыпты Жамал ибалы ұяндықты саналы естілікке жеңдіріп, жас отауға ырыс боп еніп құт болып шалқып еді. Ерлі-зайыптылардың жарасымды татулығы күні бүгінге шейін бәсеңдемей келеді. Қызу қанды өмір сүйгіш саятшы құдай қосқан қосағына салғаннан-ақ кішілік танытқан-ды. «Сені «сіз» дегенім келіспес, жасың үлкен Жамалеке десем қайтеді», — деген той-томалақтары өтіп, кісі аяғы басылған қарсаңда. «Құрбы-құрдастарың мазақтап жүрер», — деп Жамал наздана жымиғанда: — Онда тұрған не бар? — деп Сейфолла естияр аңғар танытқан. — Әке-шешеден тым жас қалдым. Ағайын-туыс мені бетімнен қақпай еркелетті. Еркелік кейде, жас адамды тентектікке ұрындырады. Аусарлығымды ауыздықтап, артық ауыс кеткенде тігісін жатқызатын сенсің». «Жарайды, — деп Жамал ақыл-парасатқа суарылғандай қияпатты еріне сүйсіне қараған, — Керісінше өзің маған тым естияр боп көрінесің».

Естиярлықты есерлікке жеңдіруте мұршасы жоқ-тын. Мақажан көкесі сарабдал сыншы адам еді. Отау шығарып алдына мал салғанда, мырзалық таныта қоймаған. Түліктің әр түріне ен салдырып, еншісін бөліп бергенде, ауыл ақсақалдарын ішіне ала отырып сөз бастаған.

— Ей, жамағат, кәрі суырылса тарландығы шығар, жас суырылса, бағландығы шығар. Кешегі Оспаннан қалған тұяқ марқайды. Қатарға қосылып отау иесі атанды. Жәмбек әулетінің қара шаңырағы мына Сейпешке тиесілі. Үлкен үйдің отағасы — Оспанның Сейфолласы. Мен бұл баланың алдына үйірлі жылқы, қоралы қой салмаймын. Құнанбайдың Ыбырайы: «Еңбек қылмай тапқан мал дәулет болмас, қардың суы секілді тез суалар», — депті ғой. Қос-қос жылқы бітсе ұры-қары, ит-құстан қорғаштаймын деумен-ақ ұйқысы ашылады, қотаннан қора-қора қой өрсе, соның тері-терсек жүн-жұрқасын пұл қыламын деп табанынан таусылып Ақмо-

ланың базарын тоздырады. Мен бұ қарағыма қордасы құт, сай-саласы ырысты ата қоныстың бір пұшпағын сыйламақшымын. Жеті жұрт келіп, жеті жұрт кеткен ұранды мекен еді, Қарашілік құдай алдында Сейфоллаға бұйыршақ.

Бұл байлауға кәриялар бір ауыздан ұйыған. «Өйтпесең Мақажан болармысың!» — деп шын ризашылықтарын білдірген-ді. Біреумен біреу сөзге келіп қалғанда: «бір сұлу төбең жоқ» деп мұқатады ғой. Бұл қыжыртпадан Сейфолла ада. Күн көрісі мал тұяғына тәуелді көшпелі жұрттың жаз жайлау, қыс қыстаусыз өріс кеңейді. Мал өрістесе ғана мыңғырады. Ендеше Оспанның Сейфолласына құдай берді дей бер. Бас-аяғы бес-он жылда мыңды айдаған бай болады да шығады. Байлықтан кім қашсын, бірақ туасы Сейфолла қотаннан жүн-жұрқа тергіштеген бақалшы саудагерлікті суқаны сүймей, табиғат қойнындағы еркін де бейбіт аңшылықты қалап еді. Ит жүгіртіп, қақпан құрса, ол да өнер. Бәрінен де қыран баптап, құс салғанды айтсайшы. Былайғы көзге әншейін еріккен жанның ермегіндей көрінетін саятшылықтың таусылмайтын ұзын сонар машығына шыдас беру — төзімге сын екенін екінің бірі біле бермейді. Білген күнде де әсіре пендешілікпен: «Әй, соны қойшы, құс тырнағынан үнем айырған да кісілік пе!» — деп кекетеді. Кекесіннің келекеге ұласып, көре алмастың күншілдігін қоздырғаны өзіне аян.

Құс ілгіш қаршыға, қанды көз ителгінің талайын базынашыл құрдастарына сыйлады. Алуға бар да беруге жоқ ағайын нәсібін түзден айырған саятшыға жүз көріскенде көлгірсіп, сырт айнала бере сыртынан сырық білеп күңкілдейтіні бар. Сондағы ілігі Сейфолланың аяққа құйған астай шағын дәулетті місе тұтқан қанағатшыл сері көңілінің сестілігі. Үйде де, түзде де нұр жайнаған сұлу дидарынан реніш табы білінбей үнемі жарқыл қағып жүретін майда тілді саятшы атақ іздеп шен қумай дауға түсіп, сөзге араласпай-ақ атақ-абыройды қарапайым кәсіптен тапқан-ды. Ағайын міншіл келмей ме. «Мақажанның асырандысы неге кергиді соншама, құс саңғырығына киімін былғаған да бу болғаны ма?». Сейфолланың буланатын жөні бар. Қыстауы қойнауы қорысты Қарашілік, қолына қондырғаны қос қыран, жан жары Жамал. Құдай берген күшіктері біртін-біртін бауырын көтеріп келеді. Сәкені қызмет бабымен алыста жүр. Өзге балалары ұясынан ұзай қойған жоқ. Қыз баланың жөні басқа, әрине,

жат жұртқа жаратылған. Асырап, сақтап, өбектеп бейнетін ата-анаға бұйыртады, қызығы бөгденің еншісінде. Неге екенін қайдам, қыздары үсік ұрған гүлдей ерте солды. Рахима ғана тірі. Құдай енді соның жанына жамандық бермесе екен.

...Сейфекең Қарашорға рай берді. «Бопым, салбуырыңға дайындала бер. Қызылтаудың қызыл тұлкілері қызша қол бұлғап шақырады сені. Тәрізі, айласын асырып, мазақ қылмақшы. Онысына көне қоймас Қарашор. Ә, солай емес пе?»

Қыран пыштақтады. Желке жүні қопсып жұтына тіленген құсының зар күйінде екеніне мағұрланған құсбегі бүркігімен тағы да сөйлесе бастады. «Жақсылап тыңда. Сенің бұл жолғы сапарың сәл қатерлі. Неге дейсің бе? Қызылтаудың қиясын жолбарыс жон, бөрі тұмсық ұзындығы есік пен төрдей сырқынды мекендейтін көрінеді. Алпыс екі айласына адуын шақарлығы ұштасқан тұлкі сырттанына талай аңшы тазыларын қосқан. Шалдырмайтын көрінеді. Аралбай Құтжанның Иманмұсасының қасқыр алатын ақ тазысы жеткен екен бірде. Алысып алдырмапты тазыға. Құсқа боса-болмаса ілдірмейді. Бұл төңіректегі бүркітші атаулының талайының сағы сынған. Бақа батырдың алғыр қыраны сырқындыны ілем дегенде, тасқа соғылып мерт болыпты. Тарақты Сейдімбектен қалған кәрі бүркіт те топшысын тұлкіге шайнатып мертігіп қалыпты. Ендігі кезек – сенікі Қарашор.»

Саятшының бұлай деуінің қисыны мынадан. Тұлкі сырттанының атағы шыққалы осымен жетінші қар түсті. Содан бері жаман күнді жатып тыңдап тайсақтаумен жүреді. «Сейфолланы қой, ауылдан ұзамайтын үй күшік жай аңшы» — дегенді де естіп жүр. Бұл жолы тәуекел етпесе болмас деп түйген.

Қарашор иесінің құлаққа жағымды қоңыр үніне ұйығандай тас түйін қалпынан өзгермеді. Саятшы құсының бой етіне саусақ жүгіртіп, қыранның сіңірлі буылтық денесін асықпай сүзді. Саңғырығына зер салып, тынысына құлақ тосты. Дені таза алғыр қыранның бабында қапы жоқтығын зерек зердемен шамалаған Сейфекең Сарыбалапанға да ықылас білдіріп, сарының асыл кездемедей судыраған қанат-құйрығын баппен тарамдады.

Қарашор – баршын тартқан кексе құс. Кемінде он екі-он үш түлеген. Жылда бой жүнін тастаған сайын саңлақтанып жасара түседі. Алғаш аңшылық құрған жылдарда саятшы Битабардың кәрі бүркітін бес-алты қыс ермек қылды. Күй талғамайтын қанды көз қыран түгі қызыл түлкінің соры еді. Одан кейін Саңғырудың қиясынан табанын тасқа тілдіріп жүріп қос балапан олжалады. Біреуін Тойымбектің Дәулетханына сыйлаған. Өзі асыраған құсқа Кекшіл деп ат қойғанды. Денесіне кісі қолын таятпайтын шақар балапан уытты-ақ еді. Кекшілмен жеті-сегіз жыл жолдас болды. Бір міні – көзсіз қызылшыл-тын. Қызыл көрсе түлкі ме, ит пе, онда жұмысы жоқ, жұмарлап астына басып алады. Түлкі тымақ кигендер Сейфолланың Кекшілінен сескеніп бұл маңға байқап басты. Салбуырында жүргенде Кекшіл қойшыны жаралап, өлімші боп таяқ жеп содан шығандап кетті.

Кекшілдің орнын көп ұзамай Ақиық басқан. Нағыз текті құс еді. Дұшпандары көре алмай итке талатып өлтірді. Құс қашады, ит өледі десе де, аңшылықты қастер тұтқан кәнігі саятшыға қолына қондырған қыранынан көз жазу – қырсықтың басы. Сейфолла дағдарса да сыртқа ішін алдырмайды. Өзін әу баста баулыған қарт құсбегі Божан кәрияға барған. Кәрі көкірек әлі де сол сұңғыла зердесінен жаңылмапты. «Бүркіт шабытты келсе, қырандығы шығар, жігіт шалымды келсе, ұландығы шығар. Бұл маңайдағы нан талап аңшыдан сенің жолың бөлек. Нағыз қара көз қайтпас қараны қолыңа қондырғың келсе, қырғыз ағайындардың тамырын бас. Қолбала үйірсек құсқа бүйрегің бұрса, ой бүркітін іздестір. Бұл төңіректің қыраны айнағыш кіді келеді. Жершіл құс қашумен дінкелетеді».

Тарлан құсбегінің ақылы қамшы болды ма, Сейфекең құлашты қиырға салды. Бір айғыр үйірге жетіп қалған жылқыдан таңдап бір ат, бір құла биені жетектеп, көзі алмастай өткір, топшысы аршынды, омырауы шалқақ, қанат-құйрығы көк сауыттан құйғандай тұтаса аумақтанған тірнекті қолына қондырды. Екі-үш қар басқан құс батырдай жүректі, сұлу-дай сырбаз кейпімен көз тартар еді. Шалғылығы мен пышақтары керегедей алып қанатына шебер қабысқан. Балуан саусақтары қажырлы, жембасары мен тегеуріні білемдене сойдақтанып нағыз қан шеңгел екендігін әйгілеп тұрғандай.

Бәрінен де жас қыран тәрбие көрген жігіттей тектілігімен сезімтал сергектігімен сүйсіндірген. Қырғыз құсбегісі Қордайдың тау сілемінен тор құрып тастапты. Қан түбіт шақар қыран қолбала қамау тірлікке көндікпей ұзақ қарсыласты. Қолға түсірген қожасының айтуына қарағанда, қайыруы қапысыз болса, қасқырға да түседі. Айнығыш кірпияздығы да бар. Тіленіп ұшқанымен тым биіктеп алмайынша жеміне салғаннан құдимайды. Бір құдиды ма, назарына іліккен тағыны ілмей тағы қоймайды.

Қарашорды алғашқы иесі Шақарқара атандырса, Сейфекең Қарадауыл деп ат қойды. Зеңгіт көкке шығып алып құлдилағанда екпінінен аспан қақ айырылып кеткендей болады. Ауаны алдаспандай осқылап көктен құдиганда, құдай салма сын төңіректегі жанды-жансыз дауыл екпінінен ықтап бара жатқандай аласапыран күй кешетін.

Қияңқы бүркітке ат тұрақтамады. Оған ересен шабыттылығы, бас-көзге қарамайтын ұрыншақтығы себепкер. Бірде қасқырға түсіп, уытты қыран ортан саусағын шайнатып алды. Тұяғы теңелмей шор болып бітті де, Сейфекең бүркітін Қарашор деп атап кетті. Кейін Нідді зауытындағы Ыбырай ұстаға буын тырнақ жасаттырды. Саусағына көз тырнақ ілдірген соң, Қарашор сұмдық шабыттанып бұрынғы зар күйіне қайта мінген еді. Қайсар қыран содан кейін де қасқырға түсіп жүрді. Тақа бір кездесіп қалғанда болмаса, саятшы көкжалға ұрындырмайды қыранын көбінесе түлкіге түсіреді. Шабыты келгенде бір күнде бес түлкіге шейін іледі. Кейде оқыс кергіп, шырқау көкте парлап тау-тасты кезеуілдеп жүріп алады. Сондай бейбіт самғауда ұшырасады дала көкжалы. Онда бүркітті алған бетінен қайтара алмайсың, өлуі бар құтқармайды.

Өткен ит жылында қар кетіп көктеуге шыққан ауылдарға тосыннан лаң кірді. Малға қасқыр араласты. Бүгін мына ауылды шулатса, ертеңіне басқа ауылда жүреді. Үйірлі бөрі емес, жеке жортқан көкжал шабан-шардақ, қойшы-қолаңнан ығыспайды. Соңына қуғын түссе, тауға шығып кетеді. Жылқыға араласса сазайын сойыл сүйреткендерден тартар еді, өккі көкжалдың жортуылы тау арасы.

Қыстан әупіріммен шықпа жаным, шықпамен зорға шыққан кедей — кепшіктің арық-тұрағын баудай түсіріп жарады да тастайды. Иттен ығыспайтын жыны бар. Битабардың

Хамзесінің қара тазысы бата алмаған соң, басқа салпаң құлақтарға не кінә қоярсың. Әдейілеп барып Хамзенің міністі Қаракерін жарып кетсе, мырзаның аң қоймас қара тазысымен алысып өлімші ғып тастаған. Қасақы қанды ауыз бөрі сол күннің кешінде Қарашілікке бұрады бетін. Иттерді қотанға қуып тығып, талдың ығында жайылып жүрген Сейфекеңнің Салкүреңіне құдияды. Тұсаулы атты дөңгелете бастағанда малсақ Ысқақтың айтағынан ығысып, қоздаған қойларға құлаш ұрады. Көзіне қан толған қорқау екпіндей жеткен бойда төрт-бес қойды домалатып, жас қозыны тістей кеткен.

Қашан жайлауға көшіп қара үздірмей құтырған қасқырдан құтылмасына көздері жеткен осы жақтағы мал иелері жиналып кеп: — Уай, Сейфолла не ойлағаның бар? Ауызы тісті, жоны түкті бұралқы бөріден сонша ықтағанымыз не? Бір амалын тапсаң етті, — деп қолқа салған.

— Жә, жұртым, менде бір қызылшыл шақар құс бар екені рас. Жүздеп жылқы, мыңдап қой айдап отырсам бір сәрі. Бір жағы күн көріс қамы, бір жағынан ата-баба жоралғысы деп аңшылыққа ден қойғанда, көрінген тағыға бүркітімді түсіре берсем, онда менің әумесер, әңгүдік болғаным ғой. О заманда, бұ заман, көктемгі алашабырда құсын аңға алып шыққанды қай аталарыңнан көріп едіңдер?! Бұларың достық емес, қастық қой, мұқым! — деп саятшы таусыла сөйлеп, келгендерге бет бақтырмаған. Бірақ ішкі есебі өзінде-тін. Әлде қалай болады деген сақтықпен Қарашорды мезгілсіз мазалап, тынышын алуды жиілете түсіп еді. Оған бір жағынан төтеннен киліккен қанды ауыз көкжалдың лаңы түрткі болса, тағы бір сылтау — текті құстың оқыс ширығып мазасызданғаны. Өткен қыс тым жайсыз килігіп, мал мен жанды бір тарының қауызына сидырардай қырланды. Қарашаның қары желтоқсанға ұласты да, жайылымды көкайна мұз бүркеп, мал атаулы қар үстіне иіріліп қалды. Төрт түлікке күрекпен қорық аршып берумен көкиық болған Сейпекең бұл қыста аңшылықтан еріксіз тиылып, малды аман алып қалудың қамынан артылмады. Зеріккен құс шаңқылдап қыс бойы мазасызданып шықты. Көктемде де қоймады шақыруын. Қайта үдете түсті. Мезгілсіз мазасызданған құс суы қайтып, жүнжіп жүдеп қалады. Содан қауіптенген саятшы ең құрығанда қоян ілдіріп мауқын бастырайын деген ойда-тын.

Енді оған құтырған қасқырдың әлегі килігіп, Сейфекеңнің жүрегі май ішкендей айныды. Құсымен сырласатын әдетіне бағып:

— Ау, бопым, бұл қай тентектігің. Азаттықты аңсаймысың, әлде? — деп оны сылап-сипап тыныштыққа бейімдесе де, құсалы қыран пыштақтауын үдетіп жіберді. Ұйқысы мүлдем ашылып, ширыққан бүркіт қиықтана қырсығып, ащы шаңқылын тоқтатпады. Бірдеңеге көңілі ауса соны орындатқанша дегбірі қалмайтын саятшы топ жиып ереуілдемей, өзінің көңілі аңшылық сақтығына бағып, қолына құсын қондырды да, Абаның ұшар басына тартты таң бозы білінер білінбесте. Ол биікке тым ерте ілікті. Ұлыманың қанды жортуылынан хабардар саятшы көкжалдың осы маңнан бой көрсетеріне сенімді-тін. Сәуірдің бозала таңы түріле бергенде, аңшының қырағы көзі сонау ойдағы қараңдаған сұлбаны шалып қалды. Әлгі қара қылаң етеді де көрінбей кетеді, іле қайта шығады. Тағы да жоғалады. Сөйте-сөйте етекке ілікті. Нағыздың өзі екендігіне шүбәсі қалмаған саятшы қожыр тастарды далдалап ылдифа ентеледі. Көңілінде қасқырмен бетпе-бет келермін деген дәме бар. Сәл бұрыстау кеткенін шамалап үлгергенше болмады, көк желкесінен төнген таншадай қорқау бұған түк қорқыншысыз еңсеріле қарап тұр екен. Сейфекең қапелімде нендей шешімге келерін білмей дағдарды. Мылтық қарауылына ілінетіндей жерде емес. Бүркітін босатуға жүрегі дауаламай «жойдасыз ірі екен, қыранды жазым етер» деп және тартынды. Бір жағынан еркінсіген көкжалдың дөң айбаты ашуына тиіп, тәуекелге еріксіз табан тіретті. Сол-ақ екен Сейфекең шалт қимылға басып, томағасын сыпырды да, бүркітін бар пәрменімен серпе ытқытты. Қажырлы қайсар құс тіленіп ұшатын әдетімен көкжалға төніп барып бір жайқап өтті де, биіктей ұшып іле төменге құдиды. Бұл кезде Сейфекең қасқырмен деңгейлесіп ара қашықтығын жақындатып қалғанды. Жер тағысы көк тағысынан ығысып ықтай бергенде, ұрымтал келген аңшы қос ауыздың шүріппесін басты-жіберді, басты-жіберді. Оқ тиген қасқыр бөксесін қауып түсті де, құдилап кеп қалған бүркітке айбат шеге тұмсығын төсей, тістерін сақылдата жанталасты. Ересен екпінмен сорғалаған Қарашор қасқырға сегіз найзасын төндірді. Айқас ұзаққа бармады. Оқ тиіп әлсіреген көкжал шабытты қыранның тегеурінді қарпуына төтеп бере алмады.

Саятшы ертеңінде де аңға шықты. Ондағысы — Қарашорды әбден тояттату еді. Бір жетінің ішінде екі елік, үш қоян, оған қоса тағы бір қасқыр ілді. Қарашор іле жуасып, шаңқылынан тыйылды да, ұлы сабырмен ұзақ мұлғитін машығын тапқан.

Сол жазда текті құс айрықша саңлақтанды. Шашын күткен бойжеткендей жалықпай таранатынды шығарды. Саятшы да бүркітіне айрықша ықылас көрсетіп, қапысыз еркін түлеуіне бар жағдайды жасады. Оңалып бой жүнін тастаған Қарашор қауырсындарынан арылып, пышақтары мен шалғылығын біртін-біртін сілкіп түсіре бастады. Кінәмшіл бап талғағыш құсына жемді есеппен қақшытып, қыранның ішкі сарайының тазаруына ынта қойды. Өлексеге жуытпай, көбінесе аң етін жегізді. Ара-арасында қоян немесе түлкі атып әкеп қызылдатады, шыңыраудың мөддірін шымға батырып салқындатып, ыстық күнде армансыз ішкізеді. Арнайы себезгімен балаша шомылдырады. Күн өткен суды жуытпайды маңына. Иесіне қатты бауыр басқан қыран Сейфекең екі-үш күн үйде болмағанда, кәдімгідей жетімсіреп үрпиңкі тартып жүдеп қалады. «Қарашор, бопым, — деп құсханаға дауыстай кірген иесін сағынған саңлақ хайуан пыштақтап қоя берді. «Е, жарықтығым, бабың болмаған екен-ау, — деп ұстай келген сарқытын ашыққан бүркітінің алдына тосты. Иесі тояттаған қыранмен бие сауым бойында әңгіме шертеді. «Ал енді Қарашор, дұрыстап тыңда. Жаңалық көп. Ақ пен қызыл дегендер шықты. Ақтар байларды жақтайды, қызылдар кедейлердің жағында. Біздің Сәкен қызылдардың сойылын соғып жүрген көрінеді. Қатарынан қалмасын деп оқыттым. Өзі білсін, кімге бұрам десе — еркінде. Ағайын бар болсаң, көре алмайды, жоқ болсаң, бере алмайды. "Сенің оқымысты ақын балаң бәлшебек боп кетіпті» деп кекетіп жүргізбейді, түге. Сәкенжан ұзап оқығанда, қызғаныш білдіргендер де солар. Қалтасына ақша салып бергені шамалы".

Бүркіт қосына Жамалекең бас сұққан. Жаңа түскен келіндей сынықсыған ибалы бәйбіше еріне өзімсінген ажарда: — Сейфеке-ау, бұл қай еріккенің?! Адамға айтатын сырыңды құсқа баяндап... Біреу-міреу естіп қалса жұртқа жаймай ма? — деп күйеуін әдетінде жоқ мінезбен қарпып тастады.

— Бұ жарықтығымды несін айтасың, адамнан зият қой, шіркін. Ішқұса боп отырғансын... Ием деп ес көреді мені, — деп ақталды ол.

— Сонда Сәкенді қыстырамысың бұралқы сөзіңе? Мына тұрған Ақмола, одан да барып қайтпаймысың, елдің жай-жапсарын біліп.

— Бүлініп жатқан Ақмола мені тыңдай ма, Жамал-ау.

— Сәкенжанға ақылыңды айтып, қайтармаймысың райынан. Оқытам деп өзің бәріне себепкер. Сұңқардың балапанындай боп ер жетіп еді, қарағыма бүлінген заманның кез болуын-ай! — Жамалекең байламының үшкілін көзіне апарды. — Аруақтар жар бола көрсін, қарағыма! Сәкенім бір төбе, өзге балаларым бір төбе. Қайтейін! Қарағымды ойлағанда ішім жанып кетеді, Сейфеке-ау!

— Маған оңай деймісің? Бәрінен де ағайынның кекесіні батады жанға. «Сенің ғұлама балаң көрінеді бәрін бүлдірген» деп қолмен ұстап, көзбен көргендей төндіретіні бар.

— Ондай күңкілден мен де құр емеспін. «Сәкенің мәтүшкеге үйленіп, шоқынып орыс боп кетіпті», — деп күңкілдейді абысын-ажын.

— Жә, босқа жұқарма, Жамалеке, — деп Сафекең үлкен көздері жасаурай түсіп уыттана сөйлеп кетті. — Құдай бермесе қайтер едік Сәкенді. Қолымыз құр емес қой. Сұңқар балапанын жапалақ болсын деп ұшырмайды ұядан. Жар сағалаған жапалақтан не қайыр. Сәкенімнің сұңқар екенінде қапы жоқ. Тіл-аузым тасқа, қыранға төмендеп ұшқан жараспайды. Неғұрлым биіктей бергені абзал. Өсекке азба. Ит не жемейді, пенде не демейді. Түсім жақсы, жүрегім орнында. Есінде болсын, біздің атымызды шығаратын түбінде, сол — Сәкен. Ел үшін туған ер ол. Жаман ырымға бастап жылай берме. Балаңа жаның ашыса, аналық тілеуің түзу болсын.

Қарашор иелерінің сөзін бөлмей, тас түйін отыр тұғырда. Кенет дүр сілкінді. Ақ тілек белгісіндей боп дудырай шашылды қауырсын-жүні. Құсының бұл қимылын іштей жақсыға жорыған саятшы бәйбішесіне ілесіп сыртқа шығарда: «Бопым, жақсылап тынық енді», — деп алғыр қыранға ықылас білдіре ұзай берді қостан.

Сол жаздың күзінде Қарашор қансонарда оқыс айнып түлкіге түспей қойды. Қайыруында қапы жоқтығына сенімді ол құсының қасынан шықпай мінезін бағып, әр қимылын қалт жібермеді. Сондағы байқағаны қыранға сына сырбаздық, кірпияз төкаппарлық, ауыл үй қонып, шыдамсыз аш көздігін ұлы сабырға жеңдірген қанағатшыл әдет пайда болғандай

екен. Қомағай бүркіт алдына жемаяқты тосқанда, жеркеншек адамдай шалқалап, құдды бір тамағына тас тұрып қалғандай-ақ тұншыға қылғынып әлекке түседі. Бұрын алдына келгенді құтқармайтын. Енді томағасын алмасаң, безеріп отырып алатынды шығарған. Отты шегір көзін ақ жемге қылғына қадап қоқилана қопсиды да, нанға өкпелеген балаша жүні жығылып жуаси қалады. Саятшы енді қайтер екен деп ақжемді қан соқтамен алмастырады. Онда жемаяққа тіптен маңайламай кергиді. Баз-базда қан соқтасынан арылған бөртпеден аздап өзек жалғайды. Сосын сесті сергектігінен жаңылғандай тыншу күйде ұзақ мүлгиді. Сырттағы дыбысты шалғанда, қоқиланып қодыраңдайтыны бар. Онда да ебедейсіздік жасамай паңсына шалқалайды. Түздегі қылығы бір жосын. Тіленіп ұшуында қапы жоқ. Қанат сермесі, оралымды екпіні, шүйліге шиыршық атқан ұшқырлығы, шырқау көкте парлағаны үйлесімді-ақ. Сондайлық серпінді шалт қимылы түлкіге төнгенде, бөседеп қожырап сала береді. Иесінің көңілін аулаған мырзатоқтықпен алтайы тұрмақ, қоянға да батпай, төніп барып жасқайды да, қайқая ұшып, кең оралыммен шырқау аспанда ұзақ қалықтайды.

Саятшы шындап дағдарды. Арқа атырабында аяқ жетер жерде өзінен өткен құсбегі жоқтың қасы. Сегіз найзалы қыранның бабын Оспаннның Сейфолласынан артық білетін ешкім жоқ деген бағаны әлдеқашан алған. Оған қоса Сейфекеңнің аузы дуалы. Айнып түлкіге түспей қойған сән бүркітті қатарға қосты. Талапкер жастар, құс асыраған дәмелі бүркітшілер арнайы кеп ақыл-кеңесін алады. Құстарын сынаттып, құсбегіден баталарын алғандай ризаланып аттанады. Сонда саятшының айтқаны қабыл, нұсқағаны бұлжымас заңдай еді.

– Сейфеке, құсымды сынап беріңізші.

– Құп. Әкел көрелік. Арықтатып алыпсың-ау деген қансонарда.

– Енді қайтейін? – дейді тәжірибесіз бүркітші.

– Қайткенде, былай ет. Ашықтыр да, арнап бауыздаған малдың жылы қанын ішкіз. Шоқыттыр. Кендірі кесіліп, жемсауын әрекет жайлаған.

Енді біреулер қасақана сұрайды ақылды. Саятшымен бәсекелесіп өнер асырғысы келеді.

– Құсым қалай екен?

- Бабында.
- Әйтсе де.
- Бір тұлкіден артыққа жоқпын деп тұр күніге.
- Бұнысы қалай?
- Онысы баптылығы.
- Жаңа сіз олай демедіңіз ғой.

– Бүркітіңді сынатқалы емес, мені сынағалы келгесін айтқаным ғой. Шығарып салмаға ауызым бармайды. Сені емес бүркітті аяймын. Құс баулыған аңшыға менмендік үйлеспейді, жарқыным. Кісілік көрсетіп сөз жарыстырғың келсе, шен қуып болыстыққа талас.

– Кешіріңіз, Сейфеке, әбестік менен.

– Құсыңның бойында май бар. Салмағынан байқамаймысың. Тым қоңды. Ақжемге қамап тастамай, бөртпемен біртіндеп арықтат.

Осындайлық дуалы ауыз құсбегі айнып тұлкіге түспей қойған Қарашордың мына әрекетіне шындап-ақ ойланды. Өзінен талабы пәс аңшылардан көмек сұрауға, расы керек қой, намысы жібермеген. Кәрияларды сөйлетіп көріп еді, жарытып ештеңе айта қоймады. Бұл маңдағы саятшылармен де кеңесіп көрді. Бірақ олардың бірінің долбары тура келмеді. Тек Досқана Мақым батырдың байламы көңілінен деп шықты. Қарт құсбегі Қарашорды көріп жіберіп «ах» деп санын бір соққан. "Алда жарықтығым-ай, текті екен-ау! Алатаудың ақиығы екендігін мойындатып тұрған жоқ па", — деді Мақым жетпісті еңсергенімен кесек пішінінен сұс арылмаған қияпатты тұлғасын қомдай тіктеліп.

– Мұндай жағдай шанда бір кезігеді. Сенің Қарашорың сауытты батырдай жүректілігімен қоса, кербез келіншектей сыланған сырбаз екен. Қанат-құйрығын жаңалап, өлі мамығынан арылып, армансыз түлеген текті қыран аяқ астынан айнығанда, пәктігін қимаған қыздай немесе бір киер көйлегін қазан-ошаққа күйелеп аламын-ау деп әйеншексіген кербез бәйбішедей, әйтпесе қыздарға ұнау үшін көрнекті киінген бозбаланың көкпардан шеттеген шарасыздығындай күйді басынан кешіріп жүрмесін. Бүркітіңді дереу өлген малдың қан-жынына аунатып ала қой.

Қарт құсбегінің айтқаны айдай келіп, Қарашор әлгіден кейін бұрынғы қанды балақ алғырлығымен қайта қауышып, ересен жүректілікпен қатты қайрат көрсетіп еді.

Сөйткен Қарашорды Қызылтаудың қиясын мекендеген түлкінің сырттанымен шарпыстыруға табан тірегелі саятшыдан ұйқы қашқан. Түсі де онша емес. Кейінгі кездері бір қуаныш, бір қайғы қосарлана қабаттасып, Жамал екеуіне оңай тиіп тұрған жоқ. Қыздарының үлкені Қалима бесік көрмей қыршын кетті. Бет біткеннің бөдендісі еді, екі көзі тостағандай талдырмаш ұзын бойлы ақ сары өңді бұла бой жеткен ботадай үлпілдеп тайраңдап жүргенде, аяқ астынан ауырып, жайлауда оқыс үзілді. Сүйегі Есен бойында Омар бейітінде жатыр. Кіші қыздары Сәлима да үсік ұрған гүлдей тұлымшақ күнінде тым ерте солды. Құндыздыдан бері көшіп келе жатқанда, жол-жөнекей үзілді. Сәлима Нұраның жағасына жерленді. Енді қыздан қалғаны Рахима ғана. Баладан жел қалған ба, ауыра береді. Жамал соны уайымдайды. Сәкен боса-болмаса ел билігінде. Сәпнәркөм. Дұшпанын көбейтіп алмаса болғаны. Атқа мініп билік тізгінін ұстаған азамат белуардан қан кешеді деуші еді бұрынғылар. Ақындығы да жететін еді, қыран ғой, қажаспай жүре алсын ба.

Осындай ойдан, уайымнан басы бір босамайды саятшының. Үйде қатын-баланың қасында омалып, аз күн сыртқа шықпады ма, онда бұл еркіндік аңсаған құсалы құстай тым уайымшыл болып алады. Аңға шығуға ниет етті ме, қамау ой зым-зия жоғалып қунайды. Елеңшіл сері көңілі қыранымен бірге самғап, әй, бір масаяды дейсің!

Бұ жолғы сапары сәл қатерлі сезіледі өзіне. Түсінде қамшысының бүлдіргесін ит жеп кетіпті, соны көңіліне алады.

Күн кештете Мақым бастағандар кеп жетті. Жетпістің желкесіне аттай мініп алған балуан тұлғалы Мақым Қарашіліктегі үш-төрт үйдің көрі-жасын әңгімеге қарық қылды. Бір үйге қонақ келсе, ауылдың бар адамы сонда жиналып, түннің бір ауығына шейін мәжіліс құратын қашанғы әдеті. Сұлу сөзді, бой-басын таза ұстайтын Кәдіш молла ыздиып тәшпі тартып отыр. Саятшының жақын туысы Тахауи қонақтардың аузын бағады. Қуақы. Ысқақ еркінсіп: — Уай, Маха, сізді жұрт батыр дейді. Соның мәнісін түсінбеймін. Батыр жау қараушы еді. Мен ес білгелі, қолыңызға құс қондырып, тазы ертіп, аңшылықпен жүрсіз. Сонда сіз, қандай батырсыз? — деді.

— Пәлі, сен естімеп пе едің? — деп қарт құсбегі добалдай саусақтары ақ буырыл сақалын тұтамдады. — Сендер үшін